DOI: https://doi.org/10.52340/PUTK.2026.30.22

ყარსიდან პარიზამდე: მიხეილ ბილანიშვილის ცხოვრება და შემოქმედებითი გზა

FROM KARS TO PARIS: THE LIFE AND CREATIVE PATH OF MIKHEIL BILANISHVILI

შორენა ფხაკაძე
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

Shorena Pkhakadze
Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia

აბსტრაქტი

მიხეილ ბილანიშვილი (1901-1034) გამორჩეული ქართველი მხატვარი იყო, ხელოვანი, რომელიც XX საუკუნის 20-იანი წლების პარიზის ავანგარდული სცენის ნაწილს წარმოადგენდა. ის დაიბადა ყაღიზმანში, ოჯახთან ერთად თბილისში დასახლდა და თბილისის ვაჟთა გიმნაზიის დასრულების შემდეგ სამხატვრო აკადემიაში ფერწერის მიმართულებით სწავლობდა. მისი მენტორი გიგო გაბაშვილი იყო. შემდგომში სწავლა პარიზში, ანდრე ლოტის სკოლაში, გააგრძელა. მიხეილ ბილანიშვილი ცნობილია, როგორც კუბიზმის, ექსპრესიონიზმისა და სიურრეალიზმის ელემენტების შემომტანი ქართულ მხატვრობაში.

მისი შემოქმედება მრავალფეროვნებით ხასიათდება და მოიცავს პორტრეტებს, პეიზაჟებსა და ნატურმორტებს. მისი ნამუშევარი, როგორიცაა „ქართველი ქალი", გამორჩეულია ემოციური ინტენსივობით, მედიტაციური განწყობითა და ჰარმონიული ფერებით. ავტოპორტრეტებში ჩანს მხატვრის შინაგანი მდგომარეობა, ფუნჯის ექსპრესიული დარტყმები და შუქ-ჩრდილის კონტრასტები, რაც პორტრეტს მოცულობასა და ენერგიულობას ანიჭებს. პორტრეტებში, მაგალითად, ექიმ ღამბარაშვილის პორტრეტში, ფორმების გეომეტრიული დაშლა კუბისტურ-ექსპრესიონისტულ მანერას ასახავს. ნატურმორტები კლასიკური ევროპული ტრადიციებით ხასიათდებიან, ხოლო „პარიზის პეიზაჟში" ქალაქის დინამიკა, განათება და ატმოსფერო თვალნათლივ არის გადმოცემული.

მიხეილ ბილანიშვილის თეორიული ნაშრომი „ხელოვნების პრინციპები და ნიკო ფიროსმანიშვილი" ხაზს უსვამს კომპოზიციის მნიშვნელობას, აკადემიზმისა და მოდერნიზმის ურთიერთმიმართებას და ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნამუშევრად გვევლინება ამ მიმართულებით.

ემიგრანტული ცხოვრება და ჯანმრთელობის პრობლემები ხელოვანის ნაადრევი გარდაცვალების მიზეზად იქცა. მისი ნამუშევრები საქართველოს ხელოვნების მუზეუმსა და უცხოურ კოლექციებშია დაცული.

მიხეილ ბილანიშვილის შემოქმედება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ქართული მოდერნიზმის განვითარებაში, ეროვნული მოტივების ინტეგრირებით მის თანამედროვე ევროპულ მიმდინარეობებთან. მისი სტილი გამოირჩევა ინოვაციური ხედვით, ტექნიკური დახვეწილობითა და ჟანრული მრავალფეროვნებით, რაც მას ქართულ მხატვრობაში გამორჩეულ ფიგურად აქცევს.

საკვანძო სიტყვები: მიხეილ ბილანიშვილი, ქართული მოდერნიზმი, კუბიზმი, ქართველი ემიგრანტები.

ABSTRACT

Mikheil Bilanishvili (1901–1934) was a prominent Georgian painter who became part of the vibrant Parisian avant-garde milieu of the 1920s. Born in Kağızman, he later relocated with his family to Tbilisi. After completing his education at the Tbilisi Boys' Gymnasium, he enrolled in the Academy of Arts, specializing in painting under the guidance of Gigo Gabashvili. He subsequently continued his artistic education in Paris at the school of the renowned French Cubist painter André Lhote. Bilanishvili is recognized for introducing elements of Cubism, Expressionism, and Surrealism into Georgian visual art.

Bilanashvili's artistic oeuvre is characterized by remarkable diversity, encompassing portraits, landscapes, and still lifes. His painting *Georgian Woman* is distinguished by their emotional intensity, a contemplative mood, and harmonious color palette. In his self-portraits, the artist's inner state is expressed through energetic brushstrokes and pronounced contrasts of light and shadow, giving the portrait both volume and dynamism. In portraits such as that of Dr. Gambashvili, the geometric fragmentation of forms reflects a Cubist-Expressionist manner. His still lifes follow classical European traditions, while his *Paris Landscape* captures the dynamism, lighting, and atmosphere of the city with remarkable clarity.

Mikheil Bilanishvili's theoretical study titled *The Principles of Art and Niko Pirosmanishvili* emphasizes the importance of composition and explores the relationship between academicism and modernism, representing a significant contribution to this discourse.

The hardships of émigré life and declining health led to the artist's premature death. His works are preserved in the Georgian National Museum of Fine Arts as well as in various international collections.

Bilanishvili's artistic legacy played a significant role in the development of Georgian modernism through the integration of national motifs with contemporary European artistic movements. His style is distinguished by innovative vision, technical refinement, and genre diversity, which establish him as a prominent figure in Georgian painting.

Keywords: Mikheil Bilanishvili, Georgian modernism, Cubism, Georgian émigré artists.

შესავალი

მიხეილ ბილანიშვილი XX საუკუნის ქართული ემიგრანტული მხატვრობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფიგურაა. წინამდებარე ნაშრომი მიზნად ისახავს მისი შემოქმედების სისტემატიზებულ კვლევას, მისი პორტრეტების, პეიზაჟებისა და ნატურმორტების სტილისტიკური თავისებურებების ანალიზს. ასევე, მხატვრის ადგილის ჩვენებას XX საუკუნის ქართულ მოდერნიზმში და ეროვნული მოტივების ინტეგრაციას ევროპულ ავანგარდულ მიმდინარეობებთან. ასევე, ნაშრომის მიზანია ბილანიშვილის შემოქმედების თეორიული ასპექტების შეფასება, მათ შორის კომპოზიციის მნიშვნელობის, აკადემიზმისა და მოდერნიზმის ურთიერთდამოკიდებულების გამოვლინებას, რაც ხელს შეუწყობს მხატვრის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის უკეთ გაგებას და სათანადოდ შეფასებას.

კვლევის მეთოდები

კვლევის ჩატარების პროცესში გამოყენებულია ისტორიულ-ანალიტიკური მეთოდი, რომელიც ხელოვნების ნიმუშებისა და ტექსტური წყაროების დეტალურ შესწავლას ემყარება. განხილულ იქნა მიხეილ ბილანიშვილის თეორიული ნაშრომი, ასევე, მონოგრაფია და მასალა პერიოდიკიდან. მხატვრის ნამუშევრები გაანალიზდა სახელოვნებათმცოდნეო ანალიზის მეთოდით.

მსჯელობა

XX საუკუნის 20-იანი წლების პარიზში მოღვაწე ქართველი მხატვრების – ლადო გუდიაშვილის, დავით კაკაბაძის, ელენე ახვლედიანისა და ფელიქს ვარლამიშვილის გვერდით მოიხსენიება მიხეილ ბილანიშვილის სახელიც (შარაძე 1993: 438).

მიხეილ ბილანიშვილი იყო მხატვარი, რომელიც 1901 წელს ყარსის პროვინციაში, ყაღიზმანში, დაიბადა. ამ ქალაქს ქართულად აღზევანი ეწოდება. მამა – იოსებ ზაალის ძე ბილანიშვილი იყო პოლკოვნიკი, რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის მონაწილე, სოფელ პატარძეულიდან, დედა – ეკატერინე თარხნიშვილი. ოჯახი რამდენიმე წლის განმავლობაში ცხოვრობდა სარაყამისში, ხოლო შემდეგ თბილისში დასახლდნენ. მიხეილი თბილისის ვაჟთა გიმნაზიის დასრულების შემდეგ სამხატვრო აკადემიის სტუდენტი გახდა ფერწერის მიმართულებით. შემორჩენილია გიგო გაბაშვილის კლასში სწავლის დროს თანაკურსელებთან ერთად გადაღებული ფოტო. მიხეილ ბილანიშვილს თავის მოსწავლედ მიიჩნევდა ევგენი ლანსერეც. 1935 წელს, როდესაც მხატვარი ემიგრაციაში გარდაიცვალა, პროფესორმა მთავრობას ოფიციალური მიმართვა გაუგზავნა, სადაც მის შემოქმედებას მაღალ შეფასებას აძლევდა (შარაძე 1993: 439-440).

როგორც ნიჭიერი მხატვარი, მეორე კურსის დასრულების შემდეგ, მიხეილ ბილანიშვილი 1924 წელს პარიზში გაგზავნეს. სწავლობდა ცნობილი ფრანგი კუბისტი მხატვრის – ანდრე ლოტის (1885-1962) სკოლაში (ქართველები უცხოეთში).

1927 წლის დასაწყისში მიხეილ ბილანიშვილმა დავით კაკაბაძესა და ელენე ახვლედიანთან ერთად მონაწილეობა მიიღო პარიზის

დამოუკიდებელ მხატვართა 38-ე გამოფენაში. ამის თაობაზე ცნობას გვაწვდის გაზეთ „თეთრი გიორგის“ 1927 წლის თებერვლის მესამე ნომერი:

„მიხეილ ბილანიშვილი – წარმოდგენილია გამოფენაზე ორი სურათით. ეს ახალგაზრდა მხატვარი სულ რამოდენიმე წელია გამოვიდა სამხატვრო ასპარეზზე და დღეს უკვე დიდ ინტერესს იპყრობს ყველასას. მასში უსათუოდ სჩანს შეგნება თანამედროვე მხატვრული გემოვნებისა. სამართლიანად აღნიშნავს ერთი გერმანული გაზეთი, როცა წერს: მ. ბილანიშვილი ერთი საუკეთესო მოვლენათაგანია ამ გამოფენაზე. მისი პორტრეტი მშვენიერ კონცეპციას წარმოადგენს. მისი ხაზობრივი მხარე ლამაზია, განაწილება სინათლისა და ჩრდილების იმსახურებს სრულ ცნობას და იძლევა ლამაზ ეფექტს“ (თეთრი გიორგი 1927, №3).

ჟანრობრივად მხატვრის ნამუშევრები საკმაოდ მრავალფეროვანია. მის შემოქმედებაში გვხვდება როგორც პორტრეტები, ასევე პეიზაჟები და ნატურმორტები. განვიხილოთ რამდენიმე მათგანი.

1930-1931 წლებში მიხეილ ბილანიშვილმა შექმნა ნამუშევარი „ქართველი ქალი“. ნეიტრალურ ფონზე წარმოდგენილია ახალგაზრდა ქალი, შავი თმით, მწვანე კაბითა და ყავისფერი მოსასხამით. ფერთა შეზღუდული და ჰარმონიული გამოყენება პორტრეტს მეტ სიღრმეს და ემოციურ დატვირთვას ანიჭებს, რაც სევდიან განწყობას ქმნის. პორტრეტი კამერულია. ქალი ¾-ით არის ჩვენკენ შემობრუნებული. ფიგურის სქემატური, შეზღუდული დეტალიზაცია, სახის ლაკონური გამომსახველობა და მუქი ფერის გამოყენება ხაზს უსვამს მედიტაციურ განწყობას. მკვეთრი კონტურები და ხელოვნურად გაწელილი პროპორციები ქმნის მისტიკურ და დამაბნეველ შთაბეჭდილებას, ფიგურის ხელების პოზა კი გარკვეულ ექსპრესიულობას და შინაგან დრამატიზმს მატებს კომპოზიციას.

ძალიან საინტერესოა მის მიერ შექმნილი ავტოპორტრეტი. პორტრეტი დინამიკურია და ფოკუსირებულია ფიგურის სახესა და ზედა ნაწილზე. ფონი მუქია და მხატვრის ფიგურას უფრო მკაფიოდ წარმოაჩენს. ფერთა გამაში ჭარბობს თბილი ყავისფერი და ოქროსფერი ტონები. სახეზე შუქი ეცემა, რაც ძლიერი პლასტიკურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს. მხატვარმა სახის ტონალური გარდამავალი ცვალებადობით შექმნა მოცულობის ილუზია, ხოლო ჩრდილები თვალებსა და ყვრიმალებთან ხაზს უსვამს ემოციურ გამომეტყველებას. ეს ნამუშევარი შეიძლება დავუკავშიროთ რეალიზმს, თუმცა თვალსაჩინოა იმპრესიონისტული შეხებებიც, განსაკუთრებით ფუნჯის თავისუფალ დარტყმებში და ფონის ზოგად მონასმებში. მარჯვენა ხელში მხატვარს პალიტრა და ფუნჯები უჭირავს, რაც მის პროფესიულ იდენტობაზე მიუთითებს. ფონზე მოცემული ნახატი, სავარაუდოდ, მისი ნამუშევარია, ან სიმბოლურად უკავშირდება მის შემოქმედებით ხედვას. ნახატში შესამჩნევია მსუბუქი დაუსრულებლობის შეგრძნება, რაც შეიძლება გამოხატავდეს ავტორის შინაგან ძიებებსა და ექსპერიმენტულ მიდგომას. ეს ავტოპორტრეტი არა მხოლოდ მხატვრის ვიზუალურ სახეს გადმოსცემს, არამედ მის შინაგან მდგომარეობასაც ასახავს. მკვეთრი კონტურები, შუქ-

ჩრდილების კონტრასტი და ემოციური გამომეტყველება ერთობლიობაში ქმნის ძლიერ პერსონალურ განაცხადს, რომელიც გვიჩვენებს ხელოვანის სულიერ და შემოქმედებით სამყაროს.

მიხეილ ბილანიშვილი ცნობილი იყო თავისი ექსპრესიული და ავანგარდული სტილით. მისი შემოქმედება კუბიზმის, ექსპრესიონიზმისა და სიურრეალიზმის ელემენტებს მოიცავს, რაც გასაგები ხდება, როდესაც ვიხსენებთ მისი მასწავლებელს – ლოტს. ამის ნიმუშია ექიმ ღამბარაშვილის პორტრეტი, რომელიც წარმოადგენს კუბისტურ-ექსპრესიონისტულ ნამუშევარს. ის სტილისტურად ახლოს არის XX საუკუნის ავანგარდულ მიმდინარეობებთან. ნახატზე გამოსახული პიროვნება გეომეტრიულ ფორმებად არის დაშლილი, რაც კუბიზმის გავლენაზე მიუთითებს. ფერების პალიტრა შედარებით შემოსაზღვრულია მუქი და მიწისფერი ტონებით, თუმცა სახის ნაწილში უფრო ნათელი ფერებია გამოყენებული, რაც ემოციურობას უსვამს ხაზს. შუქ-ჩრდილის თამაში მოცულობის ეფექტს ქმნის. ფიგურის გამომეტყველება მკაცრი და ფიქრიანია. სახის გარკვეული ნაწილების გამოკვეთა (მაგალითად, თვალები და წვერი) ხაზს უსვამს პერსონაჟის ხასიათს და მის შინაგან სამყაროს. ფონი აბსტრაქტული და დინამიკურია, რაც სიურრეალისტურ განზომილებას მატებს ნახატს. ამგვარი პორტრეტი შეიძლება ასახავდეს ინდივიდის რთულ შინაგან სამყაროს, იმ ეპოქის შფოთვას ან თანამედროვე ადამიანის გაუცხოებას.

განვიხილოთ ნატურმორტიც. ნატურმორტზე ასახულია სხვადასხვა ხილი: ვაშლები, ატმები, მსხლები, ყურძენი და სხვა ბუნებრივი ელემენტები. კომპოზიცია ბაროკოს ეპოქის კლასიკურ ნატურმორტებს მოგვაგონებს. ფონი მუქი და ნეიტრალურია გამოყენებული, რაც ფრაგმენტების პლასტიკურობასა და მოცულობას უსვამს ხაზს. ნატურმორტი ორპლანიანია: წინა პლანზე გაცილებით დიდი, მკვეთრად განათებული ნაყოფებია მოცემული, ხოლო უკანა პლანი ჩაბნელებულია, რაც სიღრმის შეგრძნებას ქმნის. ნახატში დომინირებს თბილი, ოქროსფერი და მუქი წითელი ტონები. კონტრასტები ზომიერია, მაგრამ გარკვეულ ადგილებში სიბნელის თამაში მოცულობის ხაზგასმას ემსახურება. ფუნჯის მონასმები ხილის რბილობისა და კანის ტექსტურის შეგრძნებას ქმნის. ეს ნამუშევარი ტრადიციული ნატურმორტია, რომელიც ევროპულ კლასიკურ ფერწერაში (XVI-XVIII საუკუნეები) დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. ხილის სიმდიდრე და სიუხვე ჰოლანდიური ოქროს ხანის მხატვრობას მოგვაგონებს (მაგალითად, ფრანს სნაიდერსი ან იან დავიდ დე ჰემი). ნამუშევარი შეიძლება განიმარტოს, როგორც ბუნების სილამაზისა და წარმავლობის სიმბოლო, რაც ნატურმორტის ჟანრის კლასიკური თემა იყო. ნატურმორტში გამოყენებული ხილი ხშირად სიმბოლურ დატვირთვას ატარებს: ვაშლი ცოდნისა და სიცოცხლის სიმბოლოა, ყურძენი ქრისტიანულ კონტექსტში ხშირად სისხლსა და მსხვერპლს უკავშირდება, თუმცა ზოგადად სიუხვეს გამოხატავს. მსხალი და ატამი სიკეთეს, სიჯანსაღეს და სულიერებას უკავშირდება.

მხატვრის შემოქმედების საინტერესო ნაწილს წარმოადგენენ პეიზაჟები. მისი ცნობილი ნამუშევარია „პარიზის პეიზაჟი“. კომპოზიციაში ცენტრალური ადგილი უჭირავს ტრიუმფალურ თაღს. ჩანს ქალაქის აქტიური ცხოვრება: ქუჩაში მოძრაობენ ადამიანები, ეტლები, მანქანები. წინა პლანზე გამოსახული ადამიანების მონახაზები მეტად უხეშია, ხოლო ფონი უფრო რბილი და შორეული სივრცე იქმნება. ფერთა პალიტრა შედგება ოქროსფერი, მუქი წითელი და ყავისფერი ტონებისაგან, რაც მზის შუქსა და ჩრდილებს შორის კონტრასტს აძლიერებს. ცის ცივი ლურჯი და ღრუბლიანი ტონები აძლიერებს სურათის ატმოსფერულობას. მიხეილ ბილანიშვილისათვის დამახასიათებელი არის ქალაქური პეიზაჟების დინამიკური გადმოცემა. პარიზი აქ წარმოდგენილია როგორც ელეგან-ტური, თუმცა ერთდროულად მოფუსფუსე სივრცე, სადაც მოძრაობა არ ჩერდება.

საინტერესოა ხელოვანის თეორიული ნაშრომი „ხელოვნების პრინციპები და ნიკო ფიროსმანიშვილი“, რომელიც 1929 წელს ჟურნალ „კავკასიონის“ №1-2 ნომერში დაიბეჭდა. სტატიაში საუბარია იმაზე, რომ, მიუხედავად შემოქმედებითი თავისუფლებისა, ხელოვანის წინაშე მაინც დგება კომპოზიციის ამოცანა. მცირედ მიმოხილულია რენესანსი და აკადემიზმი, რომელმაც ხელოვნება კიდევ უფრო მეტად მოაქცია ჩარჩოებში, მაგრამ ამას მოჰყვა ლოგიკური წინააღმდეგობა და ზოგადი სურათის მკვეთრი ცვლილება. შემდეგ დაწვრილებით არის განხილული ფიროსმანის შემოქმედების თავისებურებები, მისი მხატვრული ენა: ფერები, ხაზების რიტმი, შუქ-ჩრდილი და ფორმა (ბილანიშვილი 1929).

ემიგრანტულმა ცხოვრებამ ნაადრევად დაასვა დაღი მხატვრის ჯანმრთელობას. ის ტუბერკულოზით დაავადდა და 1934 წლის მარტში, პარიზში, გარდაიცვალა. დაკრძალულია ტიეს სასაფლაოზე.

მხატვრის ნამუშევრების ნაწილი დაცულია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში. სხვა ნამუშევრები დაცულია როგორც საქართველოში, ასევე უცხოეთში, კერძო კოლექციებში.

დასკვნა

მიხეილ ბილანიშვილის შემოქმედებამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ქართული მოდერნიზმის განვითარებაში, სადაც მან ეროვნული მოტივები მის თანამედროვე ევროპულ მიმდინარეობებთან დააკავშირა. მისი შემოქმედება გამოირჩევა როგორც ჟანრული მრავალფეროვნებით, ასევე, დახვეწილი ტექნიკით. მიუხედავად ემიგრაციისა და ნაადრევი გარდაცვალებისა, მ. ბილანიშვილმა შეძლო საკუთარი ინოვაციური ხედვა შეემუშავებინა.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

ბილანიშვილი 1929: ბილანიშვილი მ., ხელოვნების პრინციპები და ნიკო ფიროსმანიშვილი. გაზეთი „კავკასიონი“. №1-2. თბილისი.
თეთრი გიორგი 1927: გაზეთი „თეთრი გიორგი“, N3.
ქართველები უცხოეთში (მიხეილ ბილანიშვილი). საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000247/ (დამოწმება: 10.10.2025).
შარაძე 1993: შარაძე გ., უცხოეთის ცის ქვეშ. წიგნი II. თბილისი.

References and Sources

Bilanishvili 1929: Bilanishvili M., Principles of Art and Niko Pirosmanishvili. Newspaper Kavkasioni, No. 1–2. Tbilisi.
Georgians in Emigration (Mikheil Bilanishvili). National Library of Georgia. http://www.nplg.gov.ge/emigrants/ka/00000247/ (last accessed October 10, 2025).
Sharadze 1993: Sharadze, G. Under the Foreign Sky. Book II. Tbilisi.
Tetri Giorgi 1927: Newspaper “Tetri Giorgi”, №3.